

Katsauksia

Eräs unohtunut fennomaani

1840-luku oli heräävän kansallistunnon aikaa maassamme. J. W. Snellmannin kielipoliittinen ohjelma sai runsaasti vastakaikua opiskelevassa nuorisossa. Kotikielestä riippumatta pyrittiin oppimaan ja käyttämään laajan sisämaan rahvaan kieltä, suomea. Monet ylioppilaat tekivät jalkamatkoja tutustuakseen ihannoimaansa rahvaaseen.¹ Vielä useammat pyrkivät keskinäisessä puheessa ja kirjeenvaihdossa käyttämään suomea. Yrjö-Koskisen tavoin omaksuivat jotkut sen kotikielekseen. Useimpien into laimeni kuitenkin pian, ja vain jokunen suomenkielinen kirje jäi todistamaan heidän kansallisesta innostuksestaan. Huomattiin pian, että äidinkielen vaihtaminen vaatii tavottomasti työtä ja merkitsi suurta uhrausta. Eiväthän edes suuret kansalliset herättäjäkään, esim. Snellman itse, luopuneet kirjoittamasta ruotsiksi. Lisäksi kansallisesti herännyt nuori polvi kasvoi vähitellen iässä ja viisaudessa. Se saavutti yhteiskunnallisen asemansa ja joutui alistumaan sen vaatimuksiin ja tapoihin. Perheellisen, toisista riippuvaisuussuhteessa olevan miehen ei ollut helppoa uhmata ympäristönsä käsityksiä ja tapoja. Sitä paitisi suomen kielen käyttäminen puheessa ja kirjoituksessa merkitsi siksi

huomattavaa henkistä ponnistusta, ettei siihen vanhemmiten turhan päiten ryhdytty. Vaikka suomi olisi ollut sisämaan kodissa jo puhekielenä, ei sen kehittymätöntä ja muokkaamatonta käsite- ja sanavarastoa useinkaan käytetty vaativimmissa kirjallisissa tehtävissä. Kouluissa oli opittu ajattelemaan tieteen ja kulttuurin kysymyksiä ruotsiksi — ja ajateltiin edelleenkin. Silti pantiin lapset suomalaisen kouluun, jos sellainen oli lähellä, ja kasvatettiin heistä suomalaisia.

Sven Gabriel Elmgrenin (1817—97), ruotsinkielisen fennomaanin kirjekokoelma² tarjoaa runsaasti esimerkkejä tällaisista kansallisen herätyksen läpikäyneistä nuorukaisista. Niinpä siinä on 11 hänen koulutoverinsa Magnus Edvard Alanderin kirjoittamaa kirjettä. Koska ne jaksavat lähes 35 vuoden pituiselle ajanjaksolle (1837—72)³, niistä kuvastuu hyvin edellä hahmoteltu kehitys.

Alander oli kotoisin suomenkielisestä Luvian pitäjästä Satakunnasta, joten hänellä varmasti oli tilaisuus kuulla ja oppia suomea jo lapsena. Hänen isänsä kanslisti Gustaf Magnus Alander omisti pitäjässä tilan. Äiti Karoliina Elisabeth oli omaa sukuaan Rosendahl.⁴

¹ G. Suolahti, Nuori Yrjö-Koskinen. Porvoo 1933, s. 247—255.

² Suom. Hist. Seuran arkisto (VA) VII:6. 1.

³ 1/6 1837, 28/1 1841; 12/5 1841, 4/12 1842; 2/5 1843, 26/6 1846, 17/10 1846, 25/8 1848, 15/9 1848, 22/2 1859; 29/1 1872.

⁴ O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan II. Helsinki 1918, s. 76—77.

Poika, joka oli syntynyt 19/9 1815, pantiin Turun lukioon v. 1834 ja tuli ylioppilaaksi 11/10 1837.⁵ Helsingin yliopistossa hän ryhtyi opiskelemaan teologiaa, ja hänet vihittiin Turussa papiksi 19/12 1840.

Jo koulussa Alander oli tutustunut Elmgreniin, ja yliopistossa ystävysside vielä vahvistui.⁶ He kuuluivat samaan osakuntaan ja opiskelivat samoja aineita. Koska molemmat enimmäkseen oleilivat samalla paikkakunnalla, ei varsinaista kirjeenvaihtoa heidän välillään vielä syntynyt. Vain yksi, Alanderin 1/6 1837 kirjoittama kirje on tältä ajalta säilynyt. Siinä hän pyytää anteeksi sitä, ettei ole palauttanut Elmgrenin luentomuistiinpanoja.

Mutta kun Alander joutui hoitamaan papinvirkkaa maaseudulla ja Elmgren taas jäi jatkamaan lukujaan Helsinkiin, virisi heidän välilleen kirjeenvaihto. Se ei tosin ollut erikoisen vilkasta, mutta jatkui läpi vuosikymmenten. Kuten useimmat nuoret papit Alanderkin joutui tiheästi vaihtamaan seurakuntaa. Toimittuaan muutaman kuukauden apulaisena Mynämäellä hän oli v. 1841—43 Pohjan pitäjässä vaalivuoden saarnaajana, Sottungassa 1843—44 kappalaisen sijaisena ja Janakkalassa 1844—46 armovuodensaarnaajana. Vasta sen jälkeen hän sai vakituisemman viran. V. 1846—53 hän toimi Hattulassa, 1853—71 Kurussa apulaisena ja sitten 1871—74 eli kuolemaansa asti Messukylässä

vt. kappalaisena. Kirjeet tarjoavat jonkin verran tietoja virantoimituksesta eri seurakunnissa. Mutta ennen kaikkea ne sisältävät harmitonta pilaa, tietoja tovereista ja terveisiä tovereille. Ne näyttävät monesti syntyneen yksinäisyydessä opiskeluajan iloisten muistojen kohotessa mieleen. Kuten tavallista tähän aikaan, niissä annetaan usein kaikenlaisia pikku tehtäviä toisen suoritettavaksi.

Ensimmäisen kerran vilahtaa kielikysymys esiin kirjeessä, jonka Alander kirjoitti 12/5 1841 tultuaan Pohjan pitäjään. Hän toteaa näet kirjeessään⁷: »Nyt olen, kuten itse tiedät, aivan Ruotsalaisessa Seurakunnassa». Se ei näyttänyt kuitenkaan erikoisemmin häntä surettaneen: »Tulin tänne 1. toukokuuta, ja tähän mennessä emme ole tehneet muuta kuin kallistelleet maljoja joka iltä, lukuunottamatta sunnuntaita, jolloin saarnasin ensi kerran.»

Vasta viitisen vuotta myöhemmin hän lausuu selvästi julki kantansa 26/6 1846 Hattulasta lähettämässään kirjeessä⁸: »Mutta maltahan veli, olenpa kuullut, että sinäkin olet fennomaani. Siksi tahdon tarjoutua kykyäni mukaan kirjoittamaan sinulle Suomen omalla kielellä kuvauksen siirroistani.«

Suomenkielinen runo, joka seuraa, ei osoita mitään erikoista runollista taipumusta, mutta sitä selvemmin sitä intoa, joka fennomaaneilla oli käyttää kallista, jälleen löydettyä äidinkieltä.

⁵ F. Landgren, Åbo Gymnasi i Matrikel. Åbo 1944, s. 27:135.

⁶ A. Maliniemi, S. G. Elmgrenin muistiinpanot (Suomen historian lähteitä II. Helsinki 1939), s. 13, 336.

⁷ Nu är jag, som du sjelfvervet, i en alldeles Svensk Församling—Jag kom hit den 1 Maji och hittills hafva vi ej gjort annat, än pokulerat hvarje afton, om jag undantager Söndagen, då jag predikade första gången.

⁸ Men, vänta Bror, jag har ju hört, att äfven du är fennoman; därför skall jag bjuda till, att, enligt min förmåga, lemna dig beskrifning öfver mina flyttningar, på Suomis eget språk.

Maata olen kulkenut mä ajvan monen mutkin,
 Mereen selkä piirtänyt, ja Saaristoja tutkin.
 Tullut olen tundemaan ihmistä monesta laista,
 Olen monda katkerutta saanut myöskin maista.
 Viimejexi kohtajsimme uljalla Uudella maala,
 Kus' sen jälkeen pikajsest' muutin mielellä karvahalla.
 Ahvena maan Saaristoon mä siellä lähetettin.
 Erojettin ystävästä yli maan ja vettejn.
 Kas, täälä pojka koelteltin, jos oli miehen miellä.
 Wuoden tääl' oleskelin, jo pääsin pois taas siellä.
 Hämeen maahan rakkahaan nyt annettiin mull' sääändö.
 Tästä mieleni ilojsexi kajkketikin väänäni.
 Sillä Suomen pojka, sorja pojka, olen ajna ollut,
 Waikk' Suomen kielen unhottaman jo lähellä olisin tullut;
 Ruotsalajsisa Seurakunis' virkani toimittajsa
 Kusa en kuulu Suomen kieltä, en kirkosa, enkä lajsa.
 Sentähden mä riemulla nyt sääändöni vastan otin,
 Sydämellisellä kiitoxella, koskan pääsin taas kotin.
 Ehkä ej mun kotonni juuri Hämeen maasa ole,
 Niin Suomalajsesa Seurakunnas' täll' pojall' pian koto tule
 Janakkalan Emä kirkoll' käskettin mua nyt mennä.
 Tääl' wiivyjn puolen tojsta wuota, vaikka enol' siell' enä.
 Wiimejesä toukko kuusa pois mä siellä läxin,
 Hattulata harma päjn mä nenäni nyt käänsin.
 Lähes kaksi kuukautta olen ollut täällä,
 Toivon sydämest pääsevän send' kerta pois täädä vielä.
 Suokoon Jumala kärsimyst' ja hillitköön mun mielen!
 Muutojn joudun totisesti ajvan pahalle tielle.

Alander ei ottanut itsekään runolista vuodatustaan kovin vakavasti, sillä hän lisää kirjeeseen jälkih-uomautuksen⁹: »Parahin Sven! Ole hyvä, älä näytä tätä soppaa kenellekään, sillä silloin voisi sattua, että he luulisivat, että pappi on ennakolta saanut pian alkavasta mätäkuusta tartunnan».

Mutta suomen kielen harrastus ei jäänyt tähän ainoaan yritykseen. Alander kirjoitti seuraavat kirjeensä kokonaan suomeksi, vaikka se ilmeisesti oli vaikeata. Nelisen kuukautta myöhemmin kirjoittamassaan kirjeessä hän mm. sanoo¹⁰: »Suo sendän andeksi minulle laperoitsemi-seni: minä tojwon myös sen teke-wäs. Ehkä heikko Suomen kielestä (puhesa jotengin tojmen tulen, mutta kirjojta, tuota en, mieleni kar-

vaudeksi, ojkejn osa) niin koetan minä sendän, tojwotukses jälkeen, kirjojttaa sillä. Hupa olisi jospa osajsin händä paremmin, mutta se, että nuoruudeni ikä (ej lapsuudeni) kuluj Ruotsin kieldä puuessa ja lukeissa, ja että se sillojn pahaasti kyllä, pidettin tyhmänä ja tompe-lina, joka Suomea lausuj, teke sen vielä kangeaksi minulle. Minä myöden annan mielelleni totuuden näistä Jako Juteinin lauseista: 'miss on kieli keveämbi, sopivambi, sulojsem-bi, kujn on kieli Suomen kansan', ja sentähden koen myöskin, kaikesta mielestäni, joka ajka, tätä suloista ja rakasta äjtini kieltä ajna enem-min ja paremmin opetella.»

Elmgren lienee pyytänyt tietoja Hämeen murteesta. »Nyt tahdojsit, ymmärrän, uusia lauseitakin Hämes-

⁹ Bäste Sven! War god och vis ej detta misk mask åt någon, ty då kunde det hända, att de trodde, att Presten på förhand fått anfall af den snarligen inträffande Rötman.

¹⁰ 17/10 1846 Hattula.

tä kuula ja mielelläni minä myöskin niitä latellisin, mutta en tiedä tällä erälle mitän uutta; syy siihen on se että en ole ollut missäkään liikellä näihin aikojn, sillä kivut ovat pitäneet minun kotona.»

Vielä seuraava, 25/8 1848 kirjoitettu kirjekin, jossa Alander pyytää Elmgreniä häihinsä, on suomea, mutta sitten jatkui kirjeenvaihto ruotsiksi. Sekin supistui vähiin, sillä Elmgrenillä oli tuhat rautaa tulella, Alanderilla suuri perhe ja leipähuolia. Elmgren kertoo päiväkirjassaan 20. 2. 1859 niistä seuraavasti:

»Pappi Magnus Edvard Alander oli tänään luonani. En ollut tavannut häntä sitten vuoden 1841, jolloin hänestä tuli pappi, siis 18 vuoteen; sitä ennen olimme lukiokumppanukset ja tapasimme ylioppilaina usein vuosina 1839 ja 1840. Hän on yhtä hauska ja pirteä kuin ennenkin ja on kestänyt melko hyvin epäonnensa virkaauralla; hän on näet nyt ollut apulaisena 18 vuotta; nykyään hän on Kurun Kappelissa. Silti hän on jo toisissa naimisissa.¹¹

Silti riitti Alanderilta harrastusta suomen kieltä ja kulttuuria kohtaan. V. 1859 hän lähettää Elmgrenille — nähtävästi yliopiston kirjastoa varten — vanhan virsikirjan.¹² Samoissa asioissa hän kirjoittaa jälleen 1872.¹³ Tällä kertaa kirjettä seurasi

ruoveteläiseltä kirkkoväärti Karl Gustaf Laurilaiselta saatu vanha suomalainen virsikirja. »Ja ellei kelpaa», lähetettäköönse Hämeenlinnaan tai Turkuun, »kummassa waan vastaanotetan.» Alander on muutenkin sirotellut tähän kirjeeseen suomalaisia sanoja ja lauseparsia. Ainakin eräs niistä on saatu unilukkarin suusta. Tietenkin suomen kieli vähitellen sisämaanpitäjässä tarttui mieleen ja tuli kuin itsestään kynään.

Luultavasti perheen kotikieli onkin ollut suomi, sillä lapset jäivät sisämaahan ja menivät naimisiin suomalaisten kanssa. Avioliitoistaan Laura Josefina Sumeliuksen (1848—53) ja Sofia Kristina Moliisin (1854—73) kanssa Alanderilla oli yhteensä 5 lasta, joista 2 kuoli nuorina.

Alanderin panos suomalaisuuden saralla jäi perin vaatimattomaksi. Ehkä hänessä suotuisissa olosuhteissa olisi ollut ainesta enempäänkin, sillä Elmgren kirjoittaa muistelmissaan: »Alanderia — joka oli syntynyt paljon parempaan kuin mihin huonossa seurassa päätyi — arvostin erikoisesti hänen avomielisyytensä vuoksi».¹⁴

Nyt hänestä tuli vain yksi niistä monista, jotka itse perustivat suomenkielisen kodin.

JAAKKO SUOLAHTI

¹¹ A. Maliniemi, S. G. Elmgrenin muistiinpanot (Suomen historian lähteitä II. Helsinki 1939, s. 336): Jag hade icke träffat honom sedan 1841 då han blef prest, således på 18 år; desförinnan voro vi gymnasii-kamrater och träffades ofta som studenter åren 1839 och 1840. Han är lika treflig och munter som förut och har burit ganska väl sin otur i befördringsväg; ty han har nu varit pastorsadjunkt i 18 år, för närvarande stationerad i Kuru kapell. Är likväl gift redan andra gången.

¹² 22/2 1859 Kuru.

¹³ 29/1 1872 Messukylä.

¹⁴ Maliniemi mts. 13: Alander som var född till något vida bättre än han blef genom dåligt sällskap — värderade jag isynnerhet för hans öppenhet.